

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Rolü

JOOST LAGENDIJK

Avrupa Birliği (AB), 1999 yılının Aralık ayında, Türkiye'ye adaylık statüsü verme kararı aldı. Türkiye, AB üyesi olmak için 1987'de başvurmuştu; fakat AB'nin Türkiye'nin üyelik sürecinin başlamasına resmen izin vermesi, 10 yıldan fazla zaman aldı. Türkiye'de pek çok kişi, katılmak istedikleri birliğin onlara yeşil ışık yakması yönündeki umudunu kaybetmişti. Aslında, 1999'da alınan karar, AB ile Türkiye arasındaki müzakerelerin hemen başlayacağı anlamına gelmiyordu. Daha önce, AB'ye katılmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için de söz konusu olduğu gibi Türkiye'nin gerçek üyelik sürecini başlatabilmek için öncelikle Kopenhag Kriterleri diye bilinen demokrasi ve insan hakları ile ilgili kriterleri yerine getirmesi gerekiyordu.

2000 ve 2001'de Türk hükümeti, AB standartlarına uyum sağlamaya çalışsa da önemli bir ilerleme kaydedilemedi; çünkü hükümeti oluşturan üç parti, AB üyeliğinin Türkiye'ye yararları konusunda farklı görüşlere sahipti. Liberaller AB taraftarı iken, milliyetçi kanat AB'ye şüpheyle yaklaşıyordu. Sosyal demokratlar ise bu iki görüşün ortasında konumlanmıştı. Hızla hayata geçirilen reformların duraklamasına rağmen Bülent Ecevit hükümeti, en görünür reformlarından biri olan ölüm cezasının kaldırılması ile bazı önemli değişiklikler gerçekleştirmeyi başardı. Haziran 2002'de koalisyon hükümeti düştü. Kasım 2002 seçimleri ise sürprizlerle doluydu; seçimleri güçlü bir şekilde Batı ve AB karşıtı İslâmcı bir partinin devamı olarak görülen ve bir yıl önce kurulmuş yeni bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) kazandı. 1996 ve 1997'de kısa bir süre yönetimi elinde bulundurmuş olan Re-

fah Partisi ise post-modern askerî darbeyi takiben görevini terk etmek zorunda kalmış ve Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştı.

Bu nedenlerden dolayı Türkiye ve AB'deki birçok kişi, AK Parti'nin AB ile ilişkilerini yürütmesi hakkında şüpheli değilse bile merak içinde olmuştur. Bu bölümde yapmaya çalışacağım şey; 2002'den bu yana iktidar partisi olan AK Parti'nin, herhangi bir Türk hükümetinin yüz yüze gelebileceği muhtemelen en karmaşık ve tartışmalı dosyalardan biri olan AB'ye üyelik sürecini nasıl ele aldığını izah etmektir. Bu doğrultuda, iki farklı türde bilgiyi baz almaya çalışacağım. Bunların ilki ve en önemlisi, Ocak 2002'den Temmuz 2009'a kadar Türkiye'nin AB'ye katılımı ile ilgili Avrupa Birliği Parlamento Komisyonu'nun başkanı olarak edindiğim deneyimdir. Komisyon başkanı olduğum süre boyunca neredeyse bütün ülkeyi dolaştım ve önemli aktörlerle bir araya geldim. İkinci olarak da son birkaç yıldır AK Parti ve Türkiye'nin AB üyeliği üzerine yazılmış olan kitap ve makalelerden yararlanacağım.

ALTIN YILLAR

2004 yılının Aralık ayında AB, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları ile ilgili Kopenhag Kriterleri'ni yeterli oranda yerine getirdiğine ve müzakerelerin Ekim 2005'te başlayabileceğine karar verdi. Bu, iktidar partisi olarak AK Parti'nin izlediği yol açısından bir ödüldü. Böylelikle eskiden beri Türkiye'nin AB üyeliğine şüpheyle bakan yurtiçi ve yurtdışındaki çevrelerin büyük bir bölümü, AK Parti'nin Türkiye'yi AB'ye yaklaştırmak için önceki hükümetlerden daha fazla çaba sarf etmiş olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde bir dizi etkileyici reform önerisi meclise getirilmiş ve bu öneriler, iktidar partisi ile muhalefet üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından desteklenmiştir.

2002'de, Ecevit'in koalisyon hükümeti döneminde, uyum paketi adıyla anılan üç paket yürürlüğe girdi ve sonra 2003 ve 2004'te, AK Parti tarafından altı uyum paketi daha geçti. Tüm bu paketler, Türk kanunlarını AB kurallarıyla uyumlu hale getirmeyi amaçlayan ve 2001 ve 2004'te gerçekleştirilen önemli anayasa değişikliklerini uygulamaya yönelik bir dizi kanun değişikliğini içeriyordu. Paketler, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu raporlarında tespit edilmiş sorunların çoğunu ele almaktaydı. Bu doğrultuda ifade ve basın özgürlüğü, kısmen de olsa arttırıldı. İşkence ve kötü muamele faillerini yargılamak kolaylaştı. Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) rolü azaltılarak sivil-asker ilişkileri yeniden yapılandırıldı. Ayrıca radyo ve televizyon yayınlarında Türkçe dışındaki yerel dillerin kullanılmasına izin verildi.

Geriyeye bakıldığında, Türkiye'deki AB reformları ile ilgili olarak 2003 ve 2004 yıllarına "altın yıllar" diyebiliriz. Bu durum, AB üyesi ülkeleri Türkiye ile müzakerelerin başlatılmasına ikna etmişti. Belki daha da önemlisi, Türkiye'de ve birçok AB üyesi ülkedeki kamuoyu yoklamalarında Türkiye'nin AB üyeliği lehine önemli bir kamuoyu oluştuğu görülmüştü. Gerçek şu ki; 2004'te Türklerin büyük bir bölümü, kesin gözüyle bakılan AB ile müzakerelerin başlamasından yana olmuştur. AB'ye tam üyelik için Türkiye ile müzakerelerin başlamasının, AB vatandaşlarının daha fazla genişleme konusundaki isteksizliğini baştan beri dikkate almayan bir Avrupa elit projesi olduğunu iddia edenler de olmuştur. Açıkçası bu izlenim gerçeklikten yoksundur. 2005'ten sonra kamuoyu desteğinin azaldığı bilinen Almanya ve Hollanda'da 2004 yılının sonbaharında gerçekleştirilen kamuoyu yoklamaları, Aralık 2004'te yapılacak AB zirvesine doğru hız kazanan müzakerelerin başlamasının her iki ülkede de % 60 oranında desteklendiğini göstermişti.¹ Bu samimi tavır, esasen iki yıldır Türkiye'den gelen olumlu haberlere dayanmaktadır; çünkü bu haberler, Avrupa'daki şüpheli kamuoyuna kalabalık nüfusa ve Müslüman çoğunluğa sahip ilk aday ülkede gerçekten değişen bir şeyler olduğunu göstermişti. Bu, AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının önemli bir kısmı için Türkiye'nin ve AK Parti'nin haklılığını kabul etmek için yeterli bir neden olmuştur.

DURAKLAMA

Bu olumlu algı 2005, 2006 ve 2007 yıllarında değişmeye başladı. AB içerisindeki atmosfer değişirken Türkiye'deki reformlarda da belirgin bir yavaşlama söz konusuydu. Avrupa Birliği Anayasası ile ilgili olarak Mayıs ve Haziran 2005'te yapılan halk oylamalarında Fransa ve Hollanda'da olumsuz görüşlerin ağır basması, Avrupa'nın kendine olan güvenine büyük bir darbe vurdu. AB, nereye gittiğini bilmiyordu ve pek çok AB vatandaşının liderlerinin Avrupa'yı ulus-üstü bir düzeyde yönetme kapasitesine olan inançlarını neden kaybettiği sorusunun derinlerine inerek bir cevap bulmaya çalışıyordu.

Zaman geçtikçe genişleme yorgunluğu olarak bilinen açıklamalardan biri popülerlik kazandı. Birçok gözlemciye göre AB'nin 2004'te katılan on yeni üye ülke ile genişlemesi, tam anlamıyla sindirilememiştir. Yeni, genişlemiş AB'de "eski Avrupalıların" birçoğunun artık içi rahat değildi ve bu durum, Fransa ve Hollanda'daki bir çoğunluğun Avrupa Birliği Anayasası'na karşı

¹ Almanya'daki araştırmanın nakledildiği kaynak: *Der Spiegel*, Ekim 2004. Hollanda'daki araştırma, Ekim 2004'te Peilvan Nederland tarafından yürütülmüştür; web sitesi artık erişime kapalıdır.

oy kullanmasının ana nedenlerinden biri oldu. 2004'teki bu genişlemeye ilişkin sonuçların, Brüksel ve AB başkentlerinin çoğundaki siyasî merciler tarafından hafife alındığı da doğrudur; fakat bu abartılmamalıdır. Hollanda'daki referandum kampanyası sırasında, Avrupa Birliği Anayasası'nın aleyhinde veya lehinde oy kullanılacak bir argüman olarak, AB'nin geçmişte veya gelecekteki genişleme meselesine neredeyse hiç değinilmemiştir. Fransızların ve Hollandalıların Avrupa Birliği Anayasası'nı reddetmelerinden bir gün sonra yapılan halk oylamaları açıkça göstermektedir ki; Fransa ve Hollanda'da insanların hayır oyu kullanmalarının temel nedeni ne hakkında oy verdiklerini tam olarak anlamamaları, ulusal kimliklerinin geçersiz olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasından korkmaları ve "Brüksel'deki bürokratların" çok fazla güç elde etmesinden endişelenmeleriydi.²

Hayır oyu kullanan çoğunluk açısından Türkiye'nin AB'ye katılımı, Avrupa Birliği Anayasası'na karşı oy kullanmak için bir neden değildi. Fakat zaman geçtikçe "Türkiye karşıtı oy" tezi gitgide popüler hale geldi. Bu, Türkiye'de hükümet ve çok sayıda vatandaşın ihanet hissine kapılması ve Avrupa'nın zaten onların katılımını istemediğine dair şüphelerinin doğrulanmasına yol açtı. 2007'de Nicolas Sarkozy'nin Fransa Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Türkiye'nin üyeliği hakkında açıkça sergilediği muhalefet de Türkiye'nin sonunda dışarıda kalacağına dair algısını güçlendirdi.

Avrupa oyununun dışında kalma hissini giderek artmasının bir sonucu olarak AB istikametindeki Türkiye, yön değiştirmeye başladı. AB üyeliğine karşı her zaman mevcut olan milliyetçi muhalefet, önceki yıllarda olduğundan daha belirgin bir şekilde ön plana çıktı. Medyada ve sokakta direniş güçlendi. Muhalifler, birliğin oluşumu boyunca AB karşıtı olan pek çok kişi arasında gördüğümüz ulusal kimlik kaybının klasik argümanını kullandı. Bunun ardından 2004'te Kıbrıs'ın üyeliğine izin veren AB'nin büyük bir hata yapmış olduğu konusunda neredeyse ulusal bir görüş birliği söz konusuydu. Bu, Türk hükümetinin de desteği ile Kıbrıslı Türklerin adanın yeniden birleşmesi için Birleşmiş Milletler destekli bir plan lehine oy vermesinden sonra gerçekleşti. Kıbrıslı Rumlar, planı reddetmiş ama yine de AB'ye kabul edilmişti. O andan itibaren Kıbrıs, AB'deki veto gücünü Türkiye ve Kıbrıslı Türkler için hayatı zorlaştırmak üzere kullanmıştı. Kıbrıslıların bunu yapmasına AB'nin izin verdiği gerçeği, diğer konularda kesinlikle aynı fikirde olmayan birçok kişiyi birleştiren Avrupa aleyhtarı güçlü bir duyarlılık yaratmıştı.

2 Eurobarometer, Haziran 2005, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (erişim tarihi Nisan 2009).

Üyelik konusunda azalan kamuoyu desteği ve aksine artan direniş ile hükümet, özellikle de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, net ve görülebilir reform yanlısı bir politikaya sarılmak yerine seçim döneminde popülizme yönelmeyi ve meclisteki çoğunluğunu pekiştirmeyi seçti. Nihayet 2007 seçimleri döneminde AK Parti, ifade özgürlüğü veya dinî ve etnik azınlıkların hakları gibi hassas konular üzerinde çalışmanın, milliyetçi muhalefet tarafından seçmenleri kendisinden uzaklaştırmak için kullanılacağından korktuğundan daha fazla reform yapmaktan kaçındı.

Tuhaf Koalisyon

AB içindeki önemli bir kesim, bir süre için, Türkiye ile ilişkilerde yavaşlamayı kabul etmeye istekliydi. Ayrıca AB gözlemcilerinin çoğu, mevcut siyasî algının değişmiş olduğunu kabul etti. AK Parti hükümeti Aralık 2004 AB zirvesi öncesinde geniş kapsamlı reform sürecinde ilerleme kaydetmişti. Ancak 2006 ve 2007 yılları boyunca Avrupa'daki Türkiye yanlısı çevrelerin hayal kırıklığına uğradığı görüldü. Hatta bazı kesimler, AK Parti'nin gerçekten AB kaynaklı reformlar hakkında kararlı olup olmadığından şüphelenmeye başladı. Türkiye'de ise ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve ana akım medyadan gelen eleştiriler çoğalıyordu. Böylece AK Parti ve onun ülkeyi İslâmleştirmesiyle ilgili iddia edilen "gizli gündemi" hakkındaki eski korkulardan da istifade etmeye çalışılıyordu. Erdoğan'ın ikna edici tek tepkisi AB ile ilgili daha fazla reformu hayata geçirmek olabilirdi; fakat bunu tercih etmedi. Türkiye'de reformun yavaşlaması, AB içinde açıklanması her geçen gün zorlaşan bir durum haline geldi.

Kendisini "muhafazakâr" demokrat bir parti olarak ilan eden AK Parti, iktidar partisi olarak göreve başladığından beri Avrupa'da en fazla desteği, kendisinden farklı bir "siyasî aile"ye mensup olan partilerden almıştır. Daha açık ifade etmek gerekirse Avrupa Parlamentosu'nda ve üye ülkelerin çoğunun parlamentolarında Türkiye'nin üyeliği lehine en açık şekilde görüş belirten partiler; sosyal demokratlar, liberaller ve Yeşiller olmuştur. Ancak AK Parti, muhafazakâr bir parti olduğunu ilan etmesinden bu yana Avrupalı Hıristiyan Demokratlar ailesinin bir üyesi olmaya çalıştı. Avrupalı Hıristiyan Demokratlar ise Türkiye'nin üyeliği konusunda bölünmüş olduğundan AK Parti ile aralarına mesafe koydular. Sonuç olarak; Avrupalı liberal/sol ilericiler ile Türk muhafazakârlar arasında Türkiye'nin AB üyeliği lehine tuhaf bir koalisyon meydana geldi.

Türkiye ve AB'deki birçok kişinin iyi nedenler olarak gördüğü; ülkenin

daha demokratik ve daha modern hale gelmesine yönelik yapılan reformların arkasındaki itici güç AK Parti olduğu sürece her şey yolunda gitti. Türkiye'nin üyeliğini destekleyen Avrupalı ilericiler, Türkiye'deki ortaklarının pek çok nokta üzerinde anlamadıkları muhafazakâr bir parti olduğunu biliyordu. Fakat hem Avrupalılar hem de Türkiye'deki demokrasi uğruna ülkenin reforma ihtiyacı olduğu üzerinde anlaşma söz konusuydu. Bu geçici koalisyonu açıklamak, şüpheli Avrupa vatandaşları için bazen zor olsa da reformlar devam ettiği sürece imkânsız değildi. Ancak reformlar neredeyse durma noktasına geldiğinde ve Türkiye'de AK Parti'ye karşı muhalefetin sesi yükselmeye başladığında Avrupa nüfusunun büyük çoğunluğu ve politikacılar durumdan şüphelenmeye başladı. Belki de AK Parti böyle modern bir parti değildi. AK Parti'nin İslâmcı öncülünü terk ettiği 1990'ların sonundan bu yana parti liderlerinin tutumunu gerçekten değiştirmedeğini iddia eden Türkiye'deki AK Parti karşıtları belki de haklıydı. Bu, AK Parti'nin gerçekten ne tür bir parti olduğu ve köklerinin, politikalarının ve gelecek için planlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda bir tartışma başlattı.³

Post-İslâmcı

2001'de ortaya çıkışından itibaren, Türkiye ve AB'deki birçok kişi, AK Parti'nin İslâmcı öncüllerinden gerçekten farklı olduğuna inanmamıştır.⁴ Bazı Avrupalılar hâlâ düşüncelerinin derinliklerinde en önemli iki AK Parti lideri Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün amaç ve hedeflerinin gerçekten değişmediğini, sadece taktiklerinin değiştiğini düşünmektedir. Bu “gizli gündem” teorisine karşı iddiada bulunmak zordur; çünkü AK Parti'nin ılımlı muhafazakârlık yıllarından sonra İslâmcı köklerine dönme kararı verebileceği olasılığını tamamen dışlamak mümkün değildir. Ancak yine de Avrupalı analistler, İslâmcılık fikrinden bir uzaklaşma olduğunu ve bunun bir akıl aldatması veya yüzeysel bir hareketten daha gözle görülür ve derin bir şekilde gerçekleştiğini kabul etmektedir. Onlar, partiyi destekleyen önemli bir kesimin ihtiyaçlarına ve isteklerine işaret ederek AK Parti'nin liberal ekonomi ve demokrasiyi kabul etmesinin ardındaki yapısal nedenlerin altını çizmektedirler. Anadolu'daki başarılı işadamları, Türk ekonomisinin küresel ekonomiye açıl-

3 M. Hakan Yavuz, der., *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, University of Utah Press, Salt Lake City, 2006 ve *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

4 Angel Rabasa ve F. Stephen Larrabee, *The Rise of Political Islam in Turkey*, RAND, Santa Monica, California, 2008; Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

masını istemektedir. Bu işadamları, Türk ekonomisine ve kendi çıkarlarını koruyan devlet bürokrasisine uzun süredir hâkim olan İstanbul merkezli tekeller arasındaki güçlü bağların ortaya çıkardığı sınırlamalar ve engellerden kurtulmayı arzulamaktadır. Dindar ve muhafazakâr AK Parti seçmenlerinin büyük bir bölümü, laik düzenin Türk toplumu üzerindeki güçlü etkisinin ancak daha fazla demokrasi ve daha az vesayet ile zayıflayabileceğine inanmaktadır.⁵

Neticede AK Parti'nin İslâmî öncüllerinden farklı bir parti olup olmadığını kontrol etmenin tek yolu AK Parti'nin beyanlarına, politikalarına ve hükümet kayıtlarına yakından bakmaktır. Birçok analist, üç durumda da AK Parti'nin “post-İslâmci” bir parti örneği teşkil ettiğini savunur. Din, bir ilham kaynağı olarak dünyadaki birçok Hıristiyan Demokrat için olduğu gibi AK Parti için de aynı şekilde önemlidir. Fakat bu, günlük siyasette tanımlayıcı bir özellik değildir. Brüksel'den görüldüğü üzere; bugüne kadar AK Parti, olduğunu iddia ettiği parti gibi davranmıştır: Ekonomi konusunda liberal görüşlere, sosyal politika ve değerlerle ilgili konularda ise muhafazakâr görüşlere sahip bir parti olmuştur. Partinin kurucuları Avrupa ile ilgili geçmişteki görüşlerinden uzaklaşmıştır; çünkü birçok dindar Müslüman Türk'ün AB üyeliği ile birlikte gelen din özgürlüğünden faydalanacağını düşünmektedirler.⁶

Bu hesap, 2005'te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mevcut anayasa geçerli olduğu sürece Türkiye'deki laiklik taraftarlarının üniversitelerdeki başörtüsü yasağını savunma hakkı olduğu yönündeki kararıyla beraber güçlü bir darbe almıştır. Karar, Başbakan Erdoğan ve başörtüsü yasağından kurtulmak için Avrupa'nın desteğini bekleyen diğer AK Parti'li liderler için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.⁷ Bazılarına göre bu karardan sonra Erdoğan, Türkiye'nin AB üyeliği fikrine dair güçlü bağlılığını kaybetmiştir. Bu görüşü fazla abartılı ve olayları fazla basite indirgemeci olarak görmek mümkün. Din özgürlüğü önemlidir ama bu AK Parti'nin AB projesine yaklaşımındaki unsurlardan yalnızca biridir.

Dönüşüm

AK Parti'yi post-İslâmci bir parti olarak tanımlama çabası, hikâyenin sadece bir parçasıdır. Bu, Erdoğan'ın demokratik koyun postuna bürünmüş kötü ni-

5 İhsan Dağı, *Turkey: Between Democracy and Militarism: Post-Kemalist Perspectives*, Orion, Ankara, 2008.

6 Dietrich Jung ve Catharina Raudvere, der., *Religion, Politics, and Turkey's EU Accession*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

7 Joost Legendijk ve Jan Marinus Wiersma, *Travels Among Europe's Muslim Neighbours: The Quest for Democracy*, Center for European Policy Studies, Brüksel, 2008, s. 52.

yetli bir İslâmcı kurt olduğunu iddia eden bazı eleştirileri susturmak için önemlidir. Aynı zamanda bunun parti açısından tekabül ettiği anlam daha fazladır. AK Parti, Anadolu'dan İstanbul ve Ankara'daki eski muhafızlara meydan okuyan yeni bir elitin çok daha kapsamlı bir yükselişinin siyasî ifadesidir. Çekişmenin görüldüğü diğer alanlar ise ekonomi ve medyadır. Her iki alanda da Türkiye, eski ve yeni elitler arasındaki bir mücadelenin tam ortasında yer almaktadır. AK Parti, ekonomide ve toplumda güç ve nüfuz için çabalayan yeni bir elitin siyasî temsilcisidir. Oldukça başarılı Anadolu şirketleri, Ankara'daki ticaretin daha büyük ve daha iyi bir parçası olmak umuduyla AK Parti'yi desteklemektedir. Eski oligarklar, bu yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışını durdurmak için direnir ve devlet aygıtı içindeki ilişkilerine başvurur.⁸ Yeni medya sahipleri, eskilere meydan okur ve rakipleri üzerinde baskı oluşturmak için AK Parti'ye olan yakınlıklarını kullanırlar. Bu, Türk devleti ve ekonomisindeki eski güç kalıplarının kökünün kazanmasıdır ki; eski düzenden bıkmış ve AK Parti'yi değişik açılardan ülkenin önünü açmak için en iyi olasılık olarak gören birçok liberal ve solcu arasında da AK Parti'yi popüler hale getirmiştir.⁹

AK Parti ve Türkiye ile ilgili tartışmalarda, dönüşüm sürecinin bu çok katmanlı karakteri genellikle göz ardı edilmektedir. Sadece siyasî aktörlere ve Türkiye'nin AK Parti yönetimi altında daha dindar olup olmadığı sorusuna odaklanmak için güçlü bir eğilim söz konusudur. Eski ve yeni iş grupları arasında yerini alan sert ama genellikle daha az görünür mücadeleye duyulan ilgi ise çok daha azdır. Türkiye'de düşünce ve tavırlar ile ilgili tartışmaya kimin hâkim olacağı kadar Türkiye'nin hızla büyüyen ekonomisinde en büyük payı kimlerin alacağı da çok önemlidir.

Bahsi geçen eğilim, AK Parti'yi Türkiye Cumhuriyeti'nin laik karakterine bağlılık üzerinden yargılamaktadır. Laiklik ile ilgili tartışmada, AK Parti ve nüfuz sahibi liberaller, en azından AK Parti yönetiminin ilk yıllarında, birbirlerini tartışmanın aynı safında buldular. AK Parti'nin laikliğin yeniden tanımlanmasına yönelik çabaları, her zaman çok iyi planlanmamış ve nakledilmemiştir. Fakat Avrupa'da birçok kişi, Türkiye'de laikliğin kendi kutsal kuralları olan bir çeşit din haline geldiği analize katılmaktadır. Bu nedenle,

8 Ziya Öniş, "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey", *Journal of Southern Europe and the Balkans* 9, 2007, s. 247-261 ve "Conservative Globalism at the Crossroads: The Justice and Development Party and the Thorny Path to Democratic Consolidation in Turkey", *Mediterranean Politics* 14, 2009, s. 21-40.

9 Ümit Cizre, der., *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, Routledge, New York, 2008.

okul ve medya tarafından verilen dışlayıcı laiklik mesajının ürünü olan dogmalara asla tamamen ikna edilememiş Türk toplumunun bazı kesimlerini temsil eden bir partinin bu dogmalara meydan okuması doğaldı. Laikliğin Türkiye'ye özgü versiyonundan birçok AB üyesi devletin pratik ettiği daha pasif bir versiyona doğru geçiş çağrısı, Türk ve Avrupalı liberaller tarafından anlaşılmalı ve hoş karşılanmıştır.¹⁰ AK Parti, yeni laiklik modelinin nasıl göründüğünü ve dinin toplumda bir kez görünür kılınmasıyla beraber laik yaşam tarzları üzerindeki kaçınılmaz baskılarla nasıl başa çıkmak istediğini net bir şekilde açıklayamadığında ise sorunlar ortaya çıkmıştır.

2007 Seçimleri

Temmuz 2007'de meclis yeni cumhurbaşkanını seçemeyince AK Parti, erken seçime gitmek istemişti. AK Parti, dışişleri bakanı Gül'ü Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olarak seçmek için meclisteki çoğunluğunu kullanamamıştı; çünkü son derece tartışmalı bir şekilde karar alan Anayasa Mahkemesi, böyle bir oylamanın yalnızca meclisin tüm üyelerinin üçte ikisinin mevcudiyeti ile gerçekleşebileceğine karar vermişti. Zira dönemin tek muhalefet partisi CHP, mecliste hazır bulunmayı reddetmişti; meclis, laik cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in halefini seçememişti ve AK Parti yeni seçimlerin gerçekleşmesine karar vermişti.

CHP'nin engelleme politikası, 2007 yılının bahar ve yaz döneminde ülkedeki daha geniş bir kutuplaşmanın parçası olmuştu. Milyonlar, esas olarak cumhurbaşkanı adayı Gül'ün eşinin başörtüsü takmasına dair kızgınlık ve korkularını göstermek için sokaklara dökülmüştü. 27 Nisan 2007'de, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Genelkurmay Başkanlığı, web sitesinde yayınladığı bir mesajla; mevcut laik düzene meydan okumakta çok ileri gitmemesi konusunda AK Parti'yi alenen uyarıyordu. Açıkça görülüyordu ki; milyonlarca laik Türk, orduyu destekliyor ve Gül'ün yeni cumhurbaşkanı olmasını istemiyordu.

AK Parti ve seçmenleri üzerindeki bu baskı tamamıyla geri tepti. Temmuz 2007'de desteğini hemen hemen % 12 oranında arttıran AK Parti, oyların % 47'sini aldı. İktidardaki beş yıldan sonra partinin seçimlerde bu kadar iyi sonuç almasını AK Parti içinde dahi çok az kişi beklemekteydi. Bu büyük seçim zaferinin ardındaki temel neden; ekonominin 2002'den bu yana her yıl % 6 ile % 7 oranında büyümesi gibi gözükmektedir. Birçok Türk, yeni olaklardan faydalandı ve 2001 ekonomik krizinden sonraki istikrar, büyüme

¹⁰ Ahmet T. Kuru, *Secularism and State Policies Towards Religion: The United States, France, and Turkey*, Cambridge University Press, New York, 2009.

ve düşük enflasyon yaratan ekonomi politikaları için AK Parti'yi ödüllendirmek istedi. Bu genel memnuniyetin yanı sıra AK Parti, Kürtlere yönelik daha az çatışmacı politikası (Güneydoğu'da seçmenlerin % 60'ından fazlası AK Parti'ye oy verdi) ve 2003 ve 2004'teki AB taraftarı politikalarıyla da popülerliğini artırdı. Ayrıca hem Kürtler hem de liberaller, ordunun gerçekleştirdiği bir müdahaleye kesin bir şekilde karşı olduklarını ve generallerin seçimleri kazanmasını istemediği bir partiye oy verdiklerini göstermek istediler.

Bu büyük zaferden sonra AK Parti'nin reform gündemine döneceğine dair umutlar yine yüksekti. Parti, seçimlerden önce, ordunun 1980 darbesinden sonra hazırladığı ve 1982'den beri mevcut olan anayasanın yerine geçecek yeni, sivil ve demokratik bir anayasa hazırlanacağını duyurmuştu. Fakat 2007 sonbaharı geride kaldı ve çok geçmeden AK Parti'nin reform yanlısı destekçileri arasında hayal kırıklığı baş gösterdi.

Hayal Kırıklığı

AK Parti'nin yalnızca kendi seçmenleri için bazı kazanımlar sağlamaya çalışması ve bu izlenimin yaygınlaşmasıyla beraber AK Parti ve liberaller arasındaki koalisyon bozuldu. Ocak 2008'de, üniversitelerde başörtüsü yasağının kaldırılması için mecliste çoğunluk oluşturmak üzere Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile anlaşmaya varma kararı, AK Parti'nin başlıca hatalarından biri oldu. Türk toplumunda üniversitelerdeki yasağın kaldırılması için eskiden beri geniş bir destek vardı. Liberal destek daima iki şeye bağlıydı: Yasağın kaldırılması toplumda değişik grupların durumunu geliştirmeyi amaçlayan reform paketlerinin bir parçası olmalıydı ve hükümet, başından itibaren, başörtüsü takmak istemeyen kadınların haklarını savunmak için de gücünü kullanacağını açıkça ifade etmeliydi. 2008'de her iki koşul da yerine getirilmemişti. Birçokları için bu durum, 2004'ten beri AK Parti'nin reform düşüncesindeki bozulmanın ve ikinci Erdoğan hükümetinin artık Türkiye devleti ve toplumunun yapısal reformu lehine geniş bir projeye ilgisi olmadığını nihai kanıtıydı.

Başörtüsü ile ilgili kötü şekilde hazırlanmış ve tanıtılmış mevzuatın yanı sıra reformların gidişatının durağanlaşması 2008'de de devam etti. Hükümet iki savunma çizgisi belirleyerek bu gelişmeyi inkâr etmeyi sürdürdü. İlk söylem, yavaşlamanın kesin olarak yalanlanması üzerine kuruluydu. Hükümet üyeleri ve AK Parti'li politikacılar, ısrarlı bir şekilde, Ceza Kanunu'nun kötü bir üne sahip olan 301. maddesinin yeniden düzenlenmesine ve azınlık örgütlerine kaybettikleri mülklerin iadesini talep etme hakkı veren Vakıflar Kanunu'nun kabul edilmesine dikkat çekmeye çalıştılar. Reformların devam

edeceğine dair bu işaretlerden etkilenmemiş olanlara ise AK Parti'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nin açtığı dava bahane olarak gösterildi. Bu mantığa göre; kapatma davası AK Parti'nin daha fazla reform yapmak imkânını kısıtlamıştı. Fakat bu durum, Ağustos 2008 sonrasında AK Parti'nin kendisine yönelik kapatma davasından güç bela kurtulmasının ardından reformların neden yeniden başlamadığını açıklamamaktadır. Yalnızca 2009 yılının ilk aylarında yeniden reform yönünde bir hareketlenme görüldü. Fakat bu da kısa süreli oldu. Artık birçok kişi, hükümetin ve özellikle de Başbakan'ın AB'ye katılım ile hâlâ gerçekten ilgilenip ilgilenmediğinden açıkça ve güçlü bir şekilde şüphe etmeye başlamıştı.

DEVAM EDEN ÜYELİK SORUNLARI

AK Parti iktidarının ikinci dönemindeki performansını AB'ye katılım süreci açısından değerlendirmek amacıyla Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu'nun Türkiye raporlarında sürekli değinilen sorunların bazılarını ele alacağız. İktidar partisi, Türkiye'de epeydir devam eden ve Kopenhag Kriterleri'nin kalbine giden demokrasi ve insan hakları ile ilgili bazı sorunları çözmeye yönelik AB kurumlarının tekrarladığı radikal politika değişikliği çağrılarına cevap verebilmek adına 2007'den sonra ne yaptı?

İfade Özgürlüğü

2008 yılının ilkbaharında Türk Ceza Kanunu'nun sıklıkla eleştirilen 301. maddesindeki değişikliklerin tamamen önemsiz olduğunu iddia eden şüpheli kesim, bu iddiasında haklı mıdır? Birçok insan hakları savunucusuna göre Orhan Pamuk, Elif Şafak ve Hrant Dink gibi yazar ve gazetecilerin yargılanmaları için kullanılan bu maddenin tamamen kaldırılması en doğru karar olacaktı. Fakat hükümet, sorunun bir süre ertelenmesinin ardından başka bir çizgi benimsedi. Bir dava sebebi olarak kullanılan "Türklüğü aşağılama" tabiri, "Türk milletine hakaret" olarak değiştirildi. Bu değişikliğin iyi tarafı, sustimal etmeye ve yanlış yorumlamaya açık olduğu anlaşılan aşırı derecede belirsiz "Türklük" ifadesinin kaldırılmasıdır. "Türk milleti" ifadesi ise, çeşitli AB üyesi ülkelerin ceza kanunlarından kopyalanmıştır. Bu nedenle, bu yeni formülasyonu eleştirmek AB için kolay değildir. Bu ifade biraz daha az belirsizdir ama yine de milliyetçi avukatların ve savcılarının manevra yapması için kendi içinde fazla alan bırakmaktadır. Bu alan keskin bir biçimde sınırlandırılmış ama aynı zamanda ikinci bir değişiklik ile bazı AB ceza kanunlarından kopyalanmıştır: Bundan böyle adalet bakanı bir savcının 301. maddeye daya-

narak açmak istediği her davaya yeşil ışık yakmak isteyebilir. Bu değişim, hukuki açıdan övgüyle söz edilecek bir değişim değildir; fakat liberal ve reform yanlısı bir adalet bakanının elinde etkili olabilir.

Mayıs 2008'de yapılan bu mevzuat değişikliğinden bu yana görevde olan AK Parti'li bakanların liberal çizgide davrandıkları düşünülebilir mi? Bu konuda rakamlar net bir hüküm vermenin zorluğunu ortaya koyuyor. Değişiklik sonrasında adalet bakanı 900'den fazla birikmiş dava ile uğraşmak zorundaydı. Bakan bu eski davaların % 90'ından fazlasını reddetti. Fakat bu yaklaşık 80 davaya yeşil ışık yaktığı anlamına geliyor ki bu da bugün bile 1915'teki trajik olayların Türkiye'deki resmî versiyonu aleyhinde konuşanlara dava açılması anlamına gelmektedir. Değişikliğin hemen ardından ise savcılarının izin talep ettiği 200 yeni dosya üzerinde değerlendirme yapan adalet bakanı sekizine onay vermiştir.¹¹ Bakanın 2009 yılı başında Ermenilerden özür dileme kampanyası olarak bilinen girişimi başlatanlara karşı bir dava açılmasına izin vermemesi de muhalif sesleri bastırmaktan aşamalı olarak uzaklaşma yönündeki olumlu bir adımdı.

Türkiye'de ifade özgürlüğünün tamamen Avrupa standartlarına uygun hale getirilmesi için Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu ve Basın Kanunu'nun revizyonuna hâlâ ihtiyaç duyulmaktadır. Hükümet, daha fazla reformdan yana olduğunu iddia ederken 301. madde ile ilgili sınırlı sayıdaki değişikliğe karşı oy kullanan ana muhalefet partisi CHP ise daha fazla reform fikrine açıkça karşı çıkmamıştır. Sonuç olarak reformlar gerçekleşmemekte veya çok yavaş gerçekleşmektedir; çünkü reformlar, AB için kabul ediliyor gibi görünmektedir. Ne yazık ki popülist politikacılar açısından da bağımsız Türk vatandaşlarının iyiliği için AB'nin istediği daha fazla özgürlüğü reddetmek hâlâ nispeten kolaydır. Bu politikacılara göre ifade özgürlüğü üzerinde ciddi sınırlamaların olmadığı bir Türkiye, kolayca herkesin birbirine hakaret etmeye başlayabildiği bir ülkeye dönüşebilirdi. Bu korku çok güçlü olduğu sürece, bu alanda ilerleme sağlamaya çalışan herhangi bir hükümet için çetin bir mücadele söz konusu olacaktır. Bu, Türkiye halkı için üzücü bir durumdur. Aynı zamanda bu, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini savunan AB içindeki politikacılar ve gazeteciler için de işleri zorlaştırmaktadır. Hem onlar hem de onların seçmenleri ve takipçileri için ifade özgürlüğü, Türkiye'nin siyasi gelişmesi açısından dikkate alınması gereken en önemli kıstastır.

¹¹ Avrupa Komisyonu, *Progress Report on Turkish Accession to the EU*, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 2009, s. 14.

Asker-Sivil İlişkileri

Sivil yetkililerle Türk ordusu arasındaki ilişkinin değişmesi, AB için yapılacaklar listesinin en üstünde yer almaktadır. Devam eden AB sürecinin en önemli eleştirisi ordunun siyasete müdahalesidir. AB üyesi olan başka hiçbir ülkede bir subayın (Genelkurmay Başkanı) basın toplantısı düzenlemesi ve laikliğe yönelik tehditler veya azınlık gruplarına (Kürtler) karşı hükümet politikaları ile ilgili canlı yayın yapan ulusal televizyon kanalları düşünülemez. AB'nin ordunun siyasetteki rolünün azalması yönündeki isteği ile AK Parti'nin askerî vesayeti sonlandırma arzusunun örtüşmesi AK Parti açısından son derece olumlu olmuştur. İlk etapta bu, AK Parti'nin AB standartlarına uyum sürecinde çok fazla sorun yaşamaması gereken bir mesele gibi gözük-müştür. Ancak daha sonra çok daha karmaşık bir hal almıştır.

AK Parti yönetiminin ilk yıllarında ordu, görünürlüğü ve siyasete yoğun müdahalesinin değiştirilmesi gerektiğini kabul etmiş görünmektedir. AB kaynaklı reform paketlerinden birinde Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve işlevi değiştirilmiştir. Bu reforma kadar MGK üst düzey askerî yetkililer, cumhurbaşkanı, başbakan ve önemli bakanlardan oluşmakta, mümkün olan en geniş tanımıyla Türkiye'nin güvenliği için önemli olduğu düşünülen tüm meseleler üzerindeki noktaları netleştirmek için ordu tarafından kullanılmaktaydı. Bu durum, AB ve AK Parti'nin birlikte baskı yapmasıyla değişti. Artık MGK daha az toplanıyordu; bundan böyle genel sekreter bir sivil olacaktı ve en önemlisi, ileride alınacak kararlar eskiden olduğu gibi hükümete dikte edilmeyecek bunun yerine tavsiye olarak sunulacaktı. 2003 ve 2004 yıllarında hükümet ile ordu Kıbrıs hakkındaki en iyi politika ve BM'nin adayını yeniden birleştirmeye yönelik planları üzerinde anlaşamadı. Sonunda, Genelkurmay Başkanı fikir ayrılıklarına rağmen, generallerin hükümetin kendilerini yönlendirmesine izin verdiklerini duyurdu. Türkiye, Annan Planı'nı destekledi ve böylece Türk askerinin geri çekilmesini kabul etti. Birçok gözlemci, "kontrollü çatışma"¹² olarak adlandırılan bu dönemi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün demokratik yollarla seçilmiş hükümete açıkça meydan okuma taleplerini reddetmesiyle açıklamaktadır.

Daha çatışmacı bir çizgi benimseyen Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın 2006 yılında genelkurmay başkanı olmasıyla beraber uzlaşma ihtimali de nerdeyse son bulmuştu. Büyükanıt, emekli olduktan sonra, 2009 yılında, Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yayınlanmış olan e-muhtırayı

¹² William Hale ve Ergun Özbudun, *Islamism, Democracy, and Liberalism in Turkey: The Case of the AK Parti*, Routledge, New York, 2009, s. 82.

yazdığını kabul etti ve bu, o zaman, birçok kişi tarafından Gül'ün Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmemesi için iktidar partisine ve önümüzdeki seçimlerde AK Parti'ye oy vermemesi için Türk halkına yönelik bir uyarı olarak yorumlandı. Siyasete yapılan bu müdahale, Temmuz 2007 seçimlerinde AK Parti'ye fazladan destek sağladı ve bunun bir sonucu olarak da Ağustos ayında Gül, cumhurbaşkanı seçildi.

Ordu kendi yaralarını sarmak zorunda kaldı; ancak kendine güvenen AK Parti hükümeti ile ordu arasında ilişkiler, Türkiye'nin terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi'ne (PKK) karşı ABD ile Kuzey Irak'taki sınır ötesi askerî operasyonlar hakkında anlaşmaya vardığı 2007 yılı sonunda hızla gelişmeye başladı. Ordu ve hükümet bu konuda anlaşılabilir ve bu, 2007 yazındaki uzlaşmazlığın ardından bir soluklanma fırsatı oldu.

Asker-sivil ilişkilerindeki bu iyileşme anını AK Parti asker üzerindeki sivil denetimini güçlendirecek yeni AB reformlarını hayata geçirme adına değerlendiremedi. Daha önce bahsettiğim gibi 2008'de AK Parti, Anayasa Mahkemesi'nin kendisine karşı açtığı kapatma davasından kurtulmaya çalışmakla meşguldü. Fakat aynı yıl, sivil-asker ilişkilerini o güne kadar hiçbir hükümetin yapmadığı kadar güçlü bir şekilde sarsan iki olgunun ortaya çıktığı görüldü. Haziran 2008'de bağımsız liberal gazete *Taraf*, sızdırılmış bir belge yayınladı ve bunun siyasete müdahale etmek amacıyla Genelkurmay tarafından hazırlanan bir "eylem planı" olduğunu ileri sürdü. Bu, silahlı kuvvetlerin itibarına zarar verecek bir dizi açıklamanın başlangıcı olacaktı. Bununla ilgili olarak orduyu savunma pozisyonuna geçiren ikinci bir gelişme ise Ergenekon davası olarak bilinen davanın genişleyerek devam etmesiydi.

Ergenekon, AK Parti hükümetini devirmeye ve silahlı isyana teşebbüsle itham edilen bir suç ağıydı. Şüpheliler arasında birçok generalin yanı sıra bazı aşırı milliyetçi gazeteciler ve avukatlar da bulunmaktaydı. Yüzlerce kişi tutuklandı ve birçoğu davalarının yavaş ilerlemesi sebebiyle tutuklu yargılandı. Bu, darbe girişimlerini derinlemesine araştıran Türkiye'deki ilk davadır ve demokratik kurumların istikrarını bozma çabalarına yönelik en geniş kapsamlı soruşturmadır. AK Parti yanlısı gazeteciler ve gözlemcilerin çoğu için bu dava, "dokunulmazlığı" olan "derin devletin" cezadan muaf görülse de nihayet mahkeme önüne çıkarılabileceğinin en iyi örneği olmuştur. Fakat soruşturmaların yapılma şekli ve şüphelilerin muğlak iddianameler veya inandırıcı olmayan bazı kanıtlara dayalı suçlamalar temelinde gözaltında tutulması durumuna yönelik yaygın bir eleştiri de söz konusudur. 2008'den beri, geçmişteki birçok faili meçhul cinayet ve diğer suçlar, Ergenekon çetesi ile ilişki-

lendirilmiştir. Türkiye dışında yaşayanlar haricinde Türkiye'deki birçok kişi de, soruşturmaların nereye doğru gittiğini ve çoğunlukla ordu mensuplarıyla alakalı olarak ortaya çıkan yeni bilgilerin izini sürmekte zorlanmaktadır.

Bazı gözlemciler, bir bütün olarak Ergenekon davasının AK Parti'nin kendisini eleştirenleri yok etmek üzere organize ettiği bir şey olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca bu gözlemciler, gizli bir ağımlı varlığına dair ikna edici delillerin bulunmadığını düşünmekte ve Ergenekon soruşturmaları sırasında hukukun ciddi şekilde ihlal edilmesinden dolayı hükümeti suçlamaktadırlar.¹³ Birçok Türk hâlâ Avrupa Komisyonu'nun 2009 ilerleme raporunda belirlediği yolu izleme eğilimindedir: "Dava, demokratik kurumlar ve hukukun üstünlüğünün düzgün işleyişine duyulan güveni güçlendirmek açısından bir fırsattır. Bu bağlamda davaların hukuki sürecine, özellikle de sanıkların haklarına, tam olarak saygı gösterilmesi önemlidir."

Birçok açıdan sivil-asker ilişkileri hâlâ ele alınması gereken bir husustur. Örneğin 2009'da hükümet, askerî mahkemelerin rolünü sınırlamaya çalışmış ve ciddi suçlar işlediğinden şüphelenilen askerî personeli sivil mahkemelerde yargılama yoluyla başarmıştır. Meclis tarafından kabul edilen tasarı, daha sonra ana muhalefet partisinin talebi üzerine mevcut Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın hükümlerine aykırı olduğu için Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra bu sorun referandumda kabul edilen anayasa değişiklikleri ile aşılmıştır. Hem Avrupa'daki kurumların hem de Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin getirdiği bir diğer eleştiri ise savunma bütçesinin meclis denetiminden yoksun olmasıdır. Şimdiye kadar bu eksikliğin üstesinden gelmek için çaba gösterilmemiştir.

Özetlemek gerekirse, ordu içinden sızdırılmış darbe planları ve diğer belgeler AK Parti ile ordu arasındaki gerginliği arttırmıştır. Aynı zamanda, mevcut üst düzey askerî yetkililerin Türkiye'de hem siyasette hem de toplumda değişen şeyler olduğunu fark etmesi ve ordunun eski taktiklerini artık kullanamaması yolunda güçlü göstergeler söz konusudur. Seçimleri etkilemeye yönelik askerî çabalar geri tepmiş ve tüm bu olumsuz propaganda sonrasında ordunun toplumdaki destek önemli ölçüde azalmıştır. Sivil-asker ilişkilerini demokrasilerde olması gereken yere çektiği takdirde AK Parti, bir taşla iki kuş vurmuş olacaktır. Bir yandan AB'nin temel taleplerinden birine uyum sağlarken diğer yandan da Türkiye'deki konumunu güçlendirecektir.

¹³ Gareth Jenkins, *Between Fact and Fantasy: Turkey's Ergenekon Investigation*, Central Asia - Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, Washington, D.C., 2009.

Aleviler

İslâm'ın geleneksel Sünni yorumunu benimsemiş bir parti olan AK Parti için en hassas meselelerden biri, Alevilere nasıl yaklaşacağıdır. Türk toplumunun önemli bir kesimi kendilerini İslâm içindeki Sünnî “ana akımdan” uzaklaşmış bir harekete mensup, yani Alevi olarak görmektedir ki bu oranın % 25 olduğunu iddia edenler de vardır. Aleviler, kendi kimliklerini tanımayan ve yalnızca Sünnî çoğunluğu temsil ettiğini düşündükleri AK Parti'ye karşı son derece şüpheli bir tavır benimsemişlerdir. Alevilere karşı 1990'larda gerçekleştirilen bazı saldırıların insan hayatına mal olması, hafızalardaki yerini korumaktadır.

Hükümetin Alevi liderler ile bir diyalog oluşturmak için girişimlerinde net sonuçlar alınmamıştır. Son zamanlarda Alevilerin sesi daha net duyulabilmektedir; fakat hâlâ eski önyargılar aşılamamış ve sorunlara yönelik kayda değer çözümler bulunmamıştır. İyi niyet gösterileri yapılmış, konuşmalar gerçekleştirilmiş ancak anlaşmazlığın esas noktaları hâlen değişmemiştir. Bu sürecin eksiklikleri ile ilgili olarak hükümet, Alevi örgütlerinin kendi aralarında bölünmeleri sebebiyle kısmen Alevileri suçlamaktadır. Bu, bazı durumlar için doğru olabilir; fakat devlet kontrolündeki din derslerinin zorunlu olmaması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması veya öncelikli olarak yeniden düzenlenmesi ve cemevlerinin Alevi ibadethaneleri olarak tanınması gibi temel talepler ile ilgili olarak Aleviler arasında bir anlaşma söz konusudur. Üstelik bu taleplerin bazılarında çözüme yaklaşıldığı da iddia edilebilir. Fakat günümüz itibarıyla bu halen gerçekleşmemiştir.

Hükümet, Alevi meselesini ikna yoluyla çözebildiği takdirde; bu konuyla ilgili şüpheleri olan Türkiye'deki ve yurtdışındaki herkes, hükümetin bütün Türk vatandaşları için eşit haklar ve din özgürlüğüne saygı hususundaki konuşmalarının ciddiyetini görmüş olacaktır ki bu da Alevi taleplerinin temelidir. Burada aranan, “eşit vatandaşlık” ilkesinin tamamen uygulanmasıdır; böylece tüm vatandaşlar dininden, kökeninden, dilinden ve ırkıdan dolayı ayrımcılığa uğramaksızın temel hak ve özgürlüklerden yararlanabilirler. Bu mesele ile ilgili bir ilerleme, AK Parti'nin ülkenin İslâmlaştırılması yönünde gizli bir gündemi olduğuna hâlâ inananlara da bunun doğru olmadığını gösterecektir. Ayrıca, Türkiye'de hoşgörünün uzak bir ideal olmadığı ve tersine çok dinli toplumlarda günlük siyaset için yol gösterici bir ilke olabileceği de anlaşılmalıdır.

Kürtler

Türkiye AB'ye katılmadan önce çözülmesi gereken sorunlar listesinin en başında Kürt sorunu yer almaktadır. Türkiye'de, çoğunlukla ülkenin güneydo-

ğusunda ve batıdaki büyük kentlerde yaklaşık 20 milyon Kürt yaşadığı tahmin edilmektedir. Türklerden farklı bir dil konuşan Kürtler, farklı bir kültüre sahiptir ve sosyo-ekonomik mahrumiyetten mustarıptır. Devletin resmî politikası, yıllardır, bu farklılıkları ve sorunları inkâr etmek ve Kürtçe kullanımını yasaklamak olmuştur.

Türk devletinin Kürtler ile ilgili uzun yıllar sürdürdüğü ayrımcılık ve baskı, 1990'larda Türkiye devleti ile PKK arasında şiddetli bir çatışmaya yol açmıştı; Kürt gerilla hareketi, ayrı bir Kürt devleti amacına ulaşmak için teröre başvurmuştu. Çoğu Kürt olmak üzere neredeyse 35.000 insan öldürüldü ve Türkiye, kaba kuvvet kullanımı ve Güneydoğu'daki sivil halka uygulanan kötü muameleden dolayı ağır şekilde eleştirildi. 1999'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından şiddet azaldı. Bunun ardından birçok Kürt ve Türk, süregelen kültürel ayrımcılık ve ekonomik geri kalmışlık ile ilgili yapısal sorunları çözmek üzere liderlerinin bir araya gelmesini bekledi.

AK Parti'li liderler, Kürtler hakkında diğer Türk politikacılar arasında çok yaygın olan resmî sert söyleme hiç başvurmamıştı. 2005'te, Kürtlerin güneydoğudaki önemli bir şehri olan Diyarbakır'ı ziyareti sırasında Başbakan Erdoğan, Kürt sorununun varlığını kabul etmiş ve bu sorunu çözmek için şiddet içermeyen demokratik yöntemler benimsediğini açıklamıştı. AK Parti hükümetinin ilk dönemindeki bazı sosyo-ekonomik ilerlemelerle beraber bu ılımlı yaklaşım, 2007 seçimlerinde partinin güneydoğudaki oyların % 60'ını kazanmasına yardım etmiştir. Aynı seçimlerde 20 bağımsız Kürt adayın meclise girmeyi başarması, nihayet Kürt sorunu ile ilgili siyasî bir çözüm bulunabileceğine dair beklentileri de arttırmıştı. İlk defa, milliyetçi bir Kürt partisi olan Demokratik Toplum Partisi (DTP), TBMM'de grubu olarak temsil edilmişti.

Fakat sonrasındaki durum, daha da kötüye gitmiş gibi görünmektedir. Güneydoğudaki oyların neredeyse hepsini almış iki parti –AK Parti ve DTP– uzlaşmaya varmanın bir yolunu bulamamışlardı. Çok geçmeden DTP, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma tehdidinde maruz kalmış ve neticede Aralık 2009'da parti kapatılmıştır. DTP politikacıları onlarca davayla yüz yüze gelmiştir. Sadece münferit saldırıların olduğu yıllardan sonra PKK, yeniden Türk ordusuna karşı bir mücadele başlattı. Bu mücadele karşısında ordu, AK Parti hükümeti ile anlaşarak sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirdi. Bu operasyonlar oldukça başarılıydı; ancak, bölgedeki terörist grubun görünümünü ve popülerliğini de arttırmıştı. DTP, PKK ile arasına açıkça mesafe koymaya istekli değildi ve/veya bu mümkün değildi; bundan dolayı çok sayıda Türk liberalin ve entelektüelin desteğini kaybetti. Öte yandan AK Parti'nin

bu durumla diğer Türk siyasi partilerinden farklı bir şekilde baş edeceğine dair beklenti de önemli ölçüde azalmıştı.

Fakat Ocak 2009'da birdenbire ilk kez 24 saat boyunca Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı, TRT Şeş, faaliyete geçti ve yakında devlet üniversitelerinde Kürt dili ve kültürünün öğretilceği de ilan edildi. Fakat birkaç ay sonra hükümet, Kürt sorunu ve diğer demokratik eksiklikleri çözmeyi hedefleyen Demokratik Açılım girişimini duyurdu. Kendisi ve partisi adına Başbakan Erdoğan, Kürtlerin ve AB'nin önemli taleplerini yansıtan radikal çözümler vaat etmişti. Ancak 2009'un sonunda sorun, bu girişimler adına birçok toplantı düzenlenmesine ve planlar yapılmasına rağmen, çok az somut adım atılarak bitme noktasına geldi.

Açılımın durmasındaki bir neden de Meclis'te ve toplumun bazı kesimlerinde bulunan güçlü milliyetçi muhalefet idi. Bu bağlamda AK Parti, bu reformların Meclis yoluyla kabul edilmesinin 2011 yılındaki seçim beklentilerine zarar verebileceğinden korkuyor görünmekteydi. Türkiye ve Avrupa'daki birçok kişi ise beklentilerin artmasının ardından AK Parti'nin bunu karşılamamasından ve böylece Türkiye'nin etnik karmaşıklıklarının üstesinden gelme konusunda büyük fırsatı kaçırmamasından korkmaktadırlar.

Cumhuriyet Halk Partisi

AB yolundaki Türkiye açısından önemli sorunlardan biri, üyeliğin, 2005 yılından beri, bir yandan AK Parti hükümeti diğer yandan da muhalefet partileri arasında tartışmalı bir konu haline gelmiş olmasıdır. Bu, diğer aday ülkelerde nadiren görülen bir durumdur. AB'ye katılmak isteyen ülkelerin çoğunda, bütün önemli taraflar arasında AB'ye katılımın siyasi hesaplardan dolayı tehlikeye atılmaması gereken ulusal bir öncelik olduğuna dair temel bir anlayış birliği söz konusudur. Partiler, AB üyeliğinin temel dayanağına meydan okumaz ve nihayetinde AB ülkeleri arasında yer almak için gereken reformları desteklerler. Türkiye'de ise durum böyle değildir. Hükümetin 2005 yılından bu yana tanıttığı reformların bazıları, ana muhalefet partisi tarafından desteklenmemiştir. CHP, 301. maddede ve Vakıflar Kanunu'nda değişiklik yapılmasına karşı oy kullanmıştır. Ayrıca Demokratik Açılım sürecine karşı olduğunu ve Türk ile Ermeni hükümetleri tarafından 2009 sonbaharında imzalanan, onaylandığı takdirde iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi bir ilerleme anlamına gelecek olan protokollere de karşı oy vereceğini açıkça ifade etmiştir. Bu girişimler AB'deki birçok kişi tarafından memnuniyetle karşılanmış ama CHP tarafından ağır şekilde eleştirilmişti ve vatana

ihanet suçu olarak nitelendirilmişti. CHP, 1982 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapmak üzere uzlaşma sağlamaya çalışan hükümetin çağrularına da kulak tıkamıştır.

Yine de CHP kendisini hâlâ Avrupa yanlısı bir parti olarak göstermektedir; ancak, CHP açısından en önemli sorun, hem Avrupa'da hem de Türkiye'de CHP'yi Avrupa değerlerinin bir destekçisi olarak gören çok az kişi bulunmasıdır. Parti, Türkiye'nin AB'ye girmesine kesinlikle yardımcı olmayacak bir şekilde statükonun savunucusu olarak görülmektedir.

Türkiye'de solun büyük bir kısmı, CHP'nin kendisini bu belirsiz pozisyonundan kurtarmasını beklemektedir. Bir parti, hem AB üyeliğinden yana olduğunu iddia edip hem de bu hedefe ulaşmak için gerekli olan reformlara karşı oy kullanırsa bu iddia inandırıcılığını yitirir. CHP lideri Deniz Baykal'ın seçtiği çatışmacı stratejiye ve Türkiye'de AB standartlarını uygulamaya koyan her türlü hükümet girişimini engellemeye yönelik olarak 2005'ten sonra ve devam eden çabalara bakıldığında CHP'nin yakın zamanda Avrupa yanlısı bir partiye dönüşme olasılığı çok düşük bir ihtimal olarak gözükmektedir. Avrupa yanlısı bir parti; reformları destekleyen ve onları daha hızlı uygulamak için diğer partileri zorlayan, bir sosyal demokrat parti açısından geçmişte korumaktan ziyade geleceği kazanmaya çalışmanın daha mantıklı olduğunu anladığı için Batı ve Avrupa karşıtı söylemler kullanmaktan uzak duran bir parti anlamına gelmektedir.

CHP'nin AB kaynaklı reformlardan uzaklaşması sonucunda Türkiye, AK Parti'yi daha cesur olmaya ve halk arasında çok popüler olmasa bile reform sürecini devam ettirmeye zorlayacak Avrupa yanlısı bir muhalefet partisinin eksikliğini hissetmektedir. Hiç kimse, diğer muhalefet partisi, milliyetçi MHP'nin bu rolü oynamasını beklememektedir. AK Parti ile beraber Türk siyasetinde AB yanlısı geniş bir konsensüs oluşturabilecek tek parti, devlet kurumlarıyla güçlü bağı olan ve AK Parti'ye şüphe ile yaklaşanların desteklediği CHP'dir. Bu, Türkiye'nin reformları hızlandırmasına yardım edecek ve süreci yavaşlatmak için AK Parti yetkilileri tarafından çok sık kullanılan bir bahaneyi de ortadan kaldıracaktır.

SONUÇ

2002 yılında iktidara geldiğinden beri AK Parti'nin AB ile ilgili performansında bazı iniş çıkışlar olmuştur. Bu konuda doğru bir değerlendirme yapabilmek için 2002'den günümüze kadar olan zaman dilimini üç parçaya bölerek ele almak gerekir.

AK Parti yönetiminin ilk iki yılı olan 2003 ve 2004'te parti, Türkiye ve AB'de pek çok kişiyi şaşırtmıştır. 2001 ve 2002'deki koalisyon hükümeti döneminde, Başbakan Bülent Ecevit liderliğinde başlayan reformlar hem devam etmiş hem de barış içinde hız kazanmıştır. AK Parti ise, reformlarla ilgili İslâmcılıktan ilham alan bir yavaşlama veya AB'ye katılım aleyhinde bir tepkinin söz konusu olabileceği yönündeki kaygıların yersiz olduğunu göstermek için oldukça istekliydi. Bunu kanıtlamak için parti önemli çaba gösterdi ve "testi" başarıyla geçti. Kendi geleneksel Avrupa yanlısı misyonu ile aynı doğrultuda olan önemli değişiklikleri destekleyen CHP de buna yardım etti. Ortak amaca hizmet eden ve tatmin edici bu çabalar, 2005'te AB Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatmaya karar verdiğinde ödüllendirildi.

Ancak reform sürecinde görülen şaşırtıcı derecede hızlı yavaşlama, 2005-2008 dönemine damgasını vurmuştur. Bu değişikliği çeşitli nedenlerle açıklamak mümkündür. Müzakereler başladığından beri hem Türkiye'de hem de AB içinde Türkiye'nin AB'ye katılmasına karşı olanlar, daha görünür ve seslerini yükseltir hale gelmişti. 2005'te Avrupa Birliği Anayasası ile ilgili anlaşmaya varma çabaları esnasındaki yenilginin ardından AB, giderek daha içe dönük görünmeye başlamıştı. Sonuç olarak AB'nin daha fazla genişlemesi, birçok Avrupalının hem kafasında hem de gündeminde ikinci plana itilmişti. Bunun yanı sıra AB'nin kilit üyeleri Almanya ve Fransa'da nöbet değişimi başlamıştı. Her iki ülkenin yeni liderleri, Türkiye yanlısı politiklardan uzaklaşmış ve açıkça Türkiye'nin AB üyeliği aleyhinde konuşmuşlardır. Almanya ve Fransa'daki bu muhalefet, Türkiye'de en başından beri reformlara karşı olan güçlerin elini güçlendirmiştir. Reformlara muhalefeti oy sandığında değerlendireceğini uman CHP de reformları desteklemeyi bırakmıştır. AB'nin Kıbrıs sorunuyla baş etmedeki başarısızlığı, Türkler arasında kaybeden taraf oldukları ve AB'nin verdiği sözleri asla yerine getirmeyeceği algısını arttırmıştır.

Böyle durumlarda popüler olmasa dahi üyelik için koşulları zorlamaya devam etmek isteyen cesur siyasetçilere ihtiyaç duyulur. 2007'de Gül cumhurbaşkanı olduktan sonra, hükümette AK Parti'nin üyelik için çaba harcamayı sürdürmesinin mantıklı olacağı konusunda Erdoğan'ı ikna etmeye yetecek vizyonu ve gücü olan kimse kalmadı. Başbakanın kendisi hiçbir zaman üyelik sürecinin tamamlanacağına dair inançlı bir AB destekçisi olmamıştı; fakat gerçekleştirilen reformların karşılığının seçimlerde alınacağını 2003 ve 2004'te tahmin etmiş; ve haklı çıkmıştı. 2007 sonrasında ise Başbakan, her iktidar partisinde gözlemlenen; ne olursa olsun iktidarı bırakmama şeklinde-

ki kaçınılmaz eğilime boyun eğerek yeni bir hesaplama yaptı. Ancak 2009 yılının başında AK Parti lideri, gereken reformları süresiz erteleme politikasının sınırları olduğunu fark etmiş gözükmekteydi. Sonunda tam zamanlı bir baş müzakereci tayin edildi, AB üyeliği üzerinde çalışan memur sayısı artırıldı ve AB kuralları ve yönetmeliklerini uygulamak üzere kapsamlı bir plan kabul edildi. Fakat bu yeni bir reform dalgası oluşturmadı.

AB-Türkiye ilişkilerinin geleceğine baktığımızda Kıbrıs sorunu gibi bazı engellerin hâlâ etkili olduğu görülmektedir. Bir çözüm üretilmediği takdirde Kıbrıs sorunu 10'dan fazla müzakere başlığını zora sokmaya devam edecektir.

İktidarda olduğu yedi yıl boyunca AK Parti, kendisini eleştirenlerin de destekleyenlerin de haksız olduğunu kanıtlamıştır. Çünkü AK Parti, selefi olan Avrupa karşıtı Refah Partisi'nin basit bir devamı olmadığı gibi ne pahasına olursa olsun AB üyeliği için şartları zorlamaya istekli, inanmış, Avrupa yanlısı bir parti de değildir. AK Parti'nin AB üyeliğine yönelik politikası, bunun iç politikadaki kâr ve zararlarının dikkatli bir hesaplamasına dayanmaktadır. Bu politika, Türkiye'yi AB'ye yakınlaştırmıştır; ancak, Türkiye'nin AB'ye alınmasının yeterli olup olmayacağı sorusunu yanıtızsız bırakmaktadır.¹⁴

¹⁴ Philip H. Gordon ve Ömer Taşpınar, *Winning Turkey: How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Partnership*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2008.